

ИСТОРИЈА ЦРКВЕ СВЕТОГ ПРЕОБРАЖЕЊА У ПАНЧЕВУ

HISTORY OF CHURCH OF HOLY TRANSFIGURATION IN PANCEVO

МИХАЈЛО СТАВРИЋ, VII разред, ОШ „Гоце Делчев” Јабука, Регионални центар за таленте „Михајло Пупин”, Панчево

НИКОЛА КОНЕСКИ, мастер историчар, исраживачки припраник на Институту за новију историју Србије, предавач и ментор у Регионалном центру за таленте „Михајло Пупин”, Панчево

ИЛИЈА ТЕПШИЋ, студент IV године историје, предавач и ментор у Регионалном центру за таленте „Михајло Пупин”, Панчево

РЕЗИМЕ: Тема овог научно-истраживачког рада је историја Преображенска црква у Панчеву, од изградње до данашњег дана. Циљ је био да откријемо и на што бољи начин схватимо, а онда и прикажемо рад ове верске институције и начин на који се она развила и напредовала. Истраживали смо колико црква има утицај на народ и обрнуто, а за све информације и закључке до којих смо дошли од помоћи су нам били електронски извори, усмени извори, неформални историјски извори, штампа и стручна литература.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Преображенска црква у Панчеву, Панчево, уметност, религија, Преображење, народ

ABSTRACT: The subject of this scientific and research work is the history of Transugation church in Pančevo, from construction until now. The goal was to discover and understand in the best possible way, and then show the work of this religion institution and the way in wich it developed and progressed. We investigated how much church has influence on people and vice versa, and for all informations and consulcensions we reached electronic sources, oral sources, informal historical sources, print as well as professional literature

KEY WORDS: Transfugation church in Pančevo, Pančevo, art, religion, transfugation, folk

УВОД

У овом научно-истраживачком раду бавили смо се историјатом, развојем и начинима рада Преображенске цркве у Панчеву током њеног постојања. Како бисмо разумели установу о којој говоримо и истражујемо, рад смо започели освртањем на општи појам вере да бисмо схватили како једна верска институција треба да изгледа и чиме треба да се бави. Грађани православне вере често нису обавештени о дешавањима и о историји своје вере, те је управо то главни разлог за одабир ове теме. Поред тога, када је овај рад кренуо да настаје, обележава се јубилеј - 180 година од почетка градње цркве, те нас је то додатно подстакло да истражујемо о овој цркви и да се баш њоме бавимо. Себи смо поставили нека питања, а кроз цео рад смо покушавали да одгонетнемо иста. Пре свега, занимало нас је *када је донета идеја о изградњи друге панчевачке цркве и зашто; ко је био архитекта овог велелепног здања; ко је осликао зид и иконостас ове цркве; како је црква преживела у туђинској држави; каква је била атмосфера у Панчеву и у самој цркви за време комунизма; каква је атмосфера у цркви данас.*

Морали смо да сагледамо ситуацију у граду из више углова како бисмо дошли до правих и потпуних одговора. Изузетан акценат оставили смо на упоређивање цркве некада и сада. Пробали смо да кроз историју цркве сагледамо како то треба да изгледа живот једне православне цркве. Покушали смо да откријемо колико је црква напредовала и да ли ту има места за било какву надоградњу. Како би рад био што квалитетнији, пробали смо да проучавамо податке на разним местима и доступним изворима да то све сажмемо у један исправан закључак о цркви. Највише је рађено са подацима који датирају из деветнаестог века да бисмо приближили саму изградњу из далеке прошлости и виђење из угла градитеља цркве. За то су нам највише користили часописи као и књига Бориславе Крушке коју смо позајмили из Градске библиотеке. Ауторка је обрадила саму изградњу цркве и период под Аустроугарском и бавила се архитектуром, зидним сликарством и израдом иконостаса до почетка 20. века, док смо се ми бавили и остатком двадесетог века, а оно што нисмо овим радом обухватили, остављамо следећим генерацијама да истраже. У првом поглављу смо се ослањали на Миховила Томандла и Срећка Милекера. Интервјуи су били важан фактор у изради овог рада, поготово у трећој глави где су усмени извори допунили почетак и крај доживљаја комунизма из угла цркве и побожног народа. Користили смо и новине за додатно сазнање о архитекти као и податке из енциклопедије у вези са информацијама о сликару иконостаса. У раду се такође помињу и натписи на стубовима који су били изванредни примерак сервираности историје народу у верском објекту. Као што смо већ напоменули, сматрамо да информисаност грађана, а посебно младих људи у Панчеву, није на довољно високом нивоу. Управо зато сматрамо да се теме из области културе морају више обрађивати и представљати грађанима.

ВЕРСКА ИСТОРИЈА ПАНЧЕВА И ОКОЛИНЕ

ПОЈАМ ВЕРЕ

Вера је именица која описује појам нечијег веровања у нешто. У овом раду ћемо се бавити вером у бога и исказивању те вере кроз молитве и грађевине. Вера је такође настала као људска потреба за објашњавањем чудних догађаја. Кроз историју постоје многи примери где су појединци из многобројних нација хтели да постану вође људи који ће их следити и гајили њихов завет кроз векове. Такав један завет следује четири милијарде људи у које спадају и људи који долазе у ову богомољу да се зближе са богом и да се помоле. У овој богомољи као и у свакој има места и за људе других вероисповести да виде лепоте православне вере и пре свега лепоту и уметност ове цркве.

ПАНЧЕВО

Панчево се налази у Србији на ушћу реке Тамиш у Дунав. По попису становништва има 73.401 становника. Кроз његову историју Панчево је било под управом многих држава. Када је мењао господаре, у њега су се досељавали људи различитих вероисповести, тако да и дан данас потомци тих досељеника живе у тамишком Јерусалиму¹ и верују у бога својих предака.²

ПРАВОСЛАВЦИ У ПАНЧЕВУ

Најбројнија религија у Панчеву је православно хришћанство. Немамо тачне податке о броју верника до краја Другог светског рата, када број православаца почиње да расте. Православни Срби су се у Панчево настанили у првој Великој сеоби 1690. године под патријархом Арсенијем III и можемо рачунати да су од тада православци активни у граду на Тамишу.³

Додуше, прво предање које постоји о панчевачким православцима је из година владавине деспота Стефана Лазаревића у повељи о изградњи манастира Војловице из 1405. и казивање јеромонаха Партемија у „Зборнику“ из 1542. године.⁴

Следећи писани податак на који ми наилазимо је из 1807. године - повеља о оснивању Успенске цркве, у коме имамо податак да је вођа устанка у Србији Ђорђе Петровић звани Карађорђе дао сав потребан дрвни материјал за изградњу цркве. У истом овом спису написано је да је прота Андреј Арсеновић поменуо српског војводу, како обичаји налажу, у својој молитви. Због овог чина, епископ натеран од цара осуђује проту на затвор у тврђави, а већ следеће године (1808), цар га је помиловао.⁵

¹ Тако ћемо звати Панчево у наставку текста због великог броја религија

² Срећко Милекер, *Историја града Панчева*, Штампарија и комисиона продаја „Напредак“, 1925,5

³ Владимир Ћоровић, *Историја српског народа*, Београд, 1997,352

⁴ Интервју са игуманом Теодором, 24.11.2023

⁵ Срећко Милекер, *нав. дело*, 60

Ова ситуација је битна због односа аустријских власти према некатолицима до Угарске револуције. Дана 16. фебруара 1868. цар Дунавске монархије Франц Јозеф доноси реформе на територијама које су на граници са Отоманском империјом о слободи трговине некатолика.⁶ Дана 19. 7. 1970. Панчево је добило право да учествује на заседањима у Сремским Карловцима, а за свог представника је једногласно изабрало др Светозара Касапиновића.⁷ Румунска православна црква купила је кућу која ће постати црква 1889.⁸ Током припајања Војводине матици, доселили су се многи православни Срби те се број знатно повећао.

Срби у Панчеву су 30. априла 1848. донели одлуку да саграде цркву. Она је саграђена у византијском стилу.⁹ Камен темељац је постављен 17. септембра 1973. године и истог дана је освештан. Дана 18. децембра 1878. године је црква освештана и посвећена Светом преображењу Господњем, а иконостас је осликао Урош Предић.¹⁰

Тако је и било приликом досељавања македонских Словена на просторе јужног Баната. Тај број је са око 7.000 порастао на око 50.000 православних хришћана.

КАТОЛИЦИ У ПАНЧЕВУ

Римокатолици су верска заједница која је кроз историју тамишког Јерусалима била све време константна у граду. Од оснивања самог града у њему су живели припадници римске вероисповести јер су били под јуриздикцијом Угарске краљевине. Од тог времена па до пада карпатске монархије немамо поузданих извора о верским активностима у Панчеву. У току османске власти такође немамо поузданих извора. Али у току владавине Марије Терезије (1757), Панчево добија нову цркву по узору на стару цркву. Саграђена је на истом месту као и претходна, а царица мајка ју је посветила светом Карлу Боромејском. Уз допуст царице фрањевачки ред гради своје објекте око цркве 1758. и намењује их својим монасима. Треба рећи да је тадашња владарка Дунавске монархије донирала 1000 форинти за изградњу цркве.¹¹

Католици су са својом црквом следећи пут поменути у изворима 1894. године када им је изграђена капела у просторијама болнице.¹² Западни хришћани треба да захвале добротвору Ђорђу Вајферту који подиже малу цркву свете Ане (1923) где му је одржано

⁶ Миховил Томандл, *Историја Панчева*, Историјски Архив Панчево, Панчево, 2002, 225

⁷ Исто, 227

⁸ Исто, 138

⁹ Прилог 1

¹⁰ Срећко Милекер, *нав. дело*, 136.

¹¹ Исто, 28

¹² Исто, 135

опело 1937. године, а саградио је лепо урађену капелу у византијском стилу на данашњем католичком гробљу.¹³

У међувремену изграђена је још једна црква, али без жупника. То је црква у Војловици једнобродна и без украса. Саграђена је 1954. године. Такође, не смео заборавити Јабуку и Глогоњ са њиховим црквама. Јабучка Црква Светог Леополда је срушена после Другог светског рата због рада на хали спортова у Јабуци, и јако мало знамо о њој.¹⁴

Црква Свете Ане у Глогоњу је настала почетком 20. века, ни о њој се не зна много, али се зна да је ту некада била жупа. Цркву Свете Ане католички верници су посуђивали православцима за службу. Ова црква је данас у рушевинама и није употребљива.¹⁵ Данас нема пуно католика у Панчеву. Већином су то само Хрвати и Мађари.

ПРОТЕСТАНТИ У ПАНЧЕВУ

Протестанти су од свог настанка били присутни у Панчеву. Већином протестанти у тамишком Јерусалиму били су само Немци и због тога су увек били потчињенији од католика. Имамо сачуваних чак пет цркава на територији града, али се о њима не зна пуно. За такозвану „Немачку цркву“ знамо да је изграђена 1906. године, али такође знамо да је плац за ту цркву добијен 1883. године.¹⁶

За остале четири цркве немамо поузданих извора тако да остајемо ускраћени за протестантску историју на територији Панчева. Данас у овим здањима реч божију слуша око 1.000 људи.

ЈЕВРЕЈИ У ПАНЧЕВУ

Јевреји су се у Панчево доселили у 15. веку. Нису имали никаква права до реформа цара Хазбуршке монархије, Франца Јозефа. У тим реформама стоји да Јевреји могу имати породицу у делу државе који се зове Граница, као и слободу трговине и школовања мушке деце.¹⁷ Године 1873. добијају женско певачко друштво и план о изградњи синагоге чија ће се градња завршити 1910. Током Другог светског рата много Јевреја је убијено, а после рата богомоља им је срушена.¹⁸ Мало је данас Јевреја у Панчеву, а и мало је остало од синагоге (само помоћна одаја).

¹³ Исто, 163

¹⁴ <https://www.srbijaplus.net/glogonj-crkva-svete-ane.htm> (24.11.2023)

¹⁵ Интервју са Драганом Спасићем, 5.12.2023

¹⁶ Срећко Милекер, *нав. дело*, 157.

¹⁷ Миховил Томандл, *нав. дело*, 225.

¹⁸ Срећко Милекер, *нав. дело*, 138.

МУСЛИМАНИ У ПАНЧЕВУ

Муслимана нема много у тамишком Јерусалиму. Немамо података о њима, али зато имамо џамију која је у кући у Улуци Лава Николајевича Толстоја код Основне школе „Ђура Јакшић“. Она је новијег века.¹⁹

Све вере су до краја Првог светског рата биле потчињене у Панчеву, осим католика. На срећу времена су се променила, па данас чувамо културна добра различитих вероисповести да би казивала и будућим генерацијама о историји тамишког Јерусалима.

ПРОБРАЖЕНСКА ЦРКВА У ХАБЗБУРШКОЈ МОНАРХИЈИ

ИЗГРАДЊА ГОРЊОГРАДСКЕ ЦРКВЕ У ПАНЧЕВУ

Црква брвнара подигнута је на месту данашње цркве. По установљењу темишварског епископата 1717. године, црква је освећена. Црква је била трошна, дрвена, али пре свега изграђена, због великог броја верника, у облику крста. Црквени свештеници су у зачећу идеје о изградњи били Остоја и Стојша. Црква је обновљена 1750. године, али је страдала у Аустро-турском рату (Кочина крајина) крајем осамнаестог века. Црква је била знатно оштећена, али упркос свему томе богослужења су се и даље обављала. Године 1790. Срби који су избегли из Хабзбуршке монахије носили су са собом посмртне остатке Светог краља Стефана Немањића „Првовенчаног“. Чуване су у олтару цркве годину дана од спољнег „турског зулума“. Следеће године Срби ће наставити путовање ка југу београдског пашалука. Врховни темишварски епископат је 1852. године одлучио да укине литургију у горњоградској цркви због њеног материјалног оштећења.²⁰

Године 1857. донета је идеја о изградњи нове цркве, али град није био у могућности да изведе овај подухват. Тако је било све до 1868. када је црквени одбор града Панчева одлучио да изграде цркву. Преговарало се о месту на коме ће црква бити подигнута. На ванредној скупштини децембра 1872. усвојен је рад младог панчевачког архитекте Светозара Ивачковића (рад се зове "Србине, боља је промишљена него намишљена").²¹

Црква је грађена по узору на византијски стил и облику уписаног крста, а главном архитекти је помагао велики познавалац византијске културе, такође и његов професор са универзитета у Бечу, Теофил Ханзенон. Уважени господин Теофил је био архитекта за евангелистичку цркву у Крежару која је касније послужила као узор за горњопанчевачку цркву. Византијски утицај огледа се у полихромној фасади у имитацији камена и опеке у окер тракама. Комбинација будимског мермера светлоцрвене боје и керамо-пластике било

¹⁹ Интервју са Зорицом Плавшић, 22.11.2023.

²⁰ *Културно наслеђе музеја Баната: Европско наслеђе*, (ур. Marian Mihaila Claudia Anritoi i Ruxana Ghita), Timisoara, 2015, 201-205

²¹ Исто

је пријатно за око, а испод овог слоја се налазило слој енбоге. На цркви су направљени орнаменти у византијском и моравском стилу.²²

Главни архитекта је био приморан пар пута да исправи своју идеју о градњи цркве. Први пут је то било везано за стубове. Светозар је замислио да се са стубовима површина скрати за 18 квадратних метара. То је на крају усвојено, али су стубови морали да буду ваљкастог облика. Када је био у Бечу на студијама звали су га за дозволу да направе отвор за врата на олтару, а он им је и то допустио. За све ове промене морала је бити обавештена Српска православна црква општине Панчево. Архитекта је обавестио општину о променама, али и да ће ове корекције коштати 2585 форинти. После дугог периода преговора са црквеном општином, у августу је Светозар упркос износу дозволио промене на плану градње цркве. Одбор је расписао конкурс за оне који могу финансирати градњу нове панчевачке цркве. Најповољнији су били Франц Ерлмајер из Београда и Михаило Томић из Панчева. Они су и одабрани за градњу. Црквена општина је платила архитекти 7000 форинти за овај подухват. Радове на цркви контролисаће Светозар Ивачковић, а они ће бити готови до 1876. године. После неких незадовољстава два финансијера су отпуштена, те је расписан нови конкурс. На њему је победио Фердинанд Герман. Црквени иконостас је осликао Урош Предић, а саму цркву, то јест зидно сликарство ²³одрадио је Стеван Алексић.²⁴

О СЛИКАРУ: УРОШ ПРЕДИЋ

Урош Предић²⁵ рођен је 1857. године у Орловату. Један је од највећих сликара реализма у српској историји. Завршио је Ликовну академију у Бечу. Када се вратио из главног града Аустроугарске монархије, живео је у Београду, Старом Бечеју и своме родном месту. Веома је цењен у народу па је црквена општина одлучила да баш њега треба да постави за главног сликара иконостаса, а овај сликар их неће разочарати. Такође, у Панчеву је насликао први облик кубизма у цркеној историји на свету. Тај рад је на улазу у Успенску цркву. Представља Христа са својом мајком и светим Јованом Крститељом.²⁶

О АРХИТЕКТИ: СВЕТОЗАР ИВАЧКОВИЋ

Светозар Ивачковић син је покојног пароха делиблатске цркве. Године 1870. добио је стипендију у Бечу због свог одличног архитектонског подухвата. Стипендија је износила

²² Исто

²³ Прилог 3

²⁴ Борислава Крушка, Преображенска црква у Панчеву, Штампарија „Стојков“, Панчево, 2011,36

²⁵ Прилог 4

Прилог 2
Исто

²⁶ Предић Урош, Енциклопедија Британика, (ур. Радивоје Микић, Гојко Тешић, Васа Павковић и Милета Аћимовић Ивков), 2005, 78

300 форинти. Тражио је од војног министарства да му исплати стипендију за студирање архитектуре.²⁷

Рођен је 1844 од оца свештеника Живана. Основно школовање завршава у родном месту. Завшава и Вишу техничку школу у Бечу. Година је 1872. Светозар је изабран за архитекту горњопанчевачке цркве. У том моменту, он има још две године до завршетка школе професора Ханзена, стручњака за неовизинтијску културу. Како каже аутор 63. броја „Панчевца“, он је велика нада за српску уметност, а додатно је то доказао својим сјајним радом на цркви у Панчеву. Био је члан Српског ученог друштва, а од 1908. члан Српске краљевске академије, добитник је Таковске звезде. Умро је 1924. у главном граду Југославије, Београду.²⁸

ПРЕДРАТНИ ПЕРИОД

Овај период у општој историји Панчева не разликује се од остатка који обухвата аустроугарску владавину. Врло битне ствари за цркву десиће се у овом периоду попут освештења, осликавања и постављања крста и иконостаса у цркви. Мало раније, 1878. године прота свепанчевачки Васа Живковић освештао је храм и дао благослов уметницима за осликавање. Тек 1906. завршен је комплетни иконостас као и остали потребни материјали за службовање у цркви. Стари прибор, укључујући и иконостас, поклоњен је цркви у селу Бока. Са зидним сликарством је отпочето 1906.године, а радови су коплетно завршени 1911. Нацрт за фреске и целокупну украшеност унутрашњег простора урадила је група архитекти: Милорад Рувидић, Бранко Танзенић и Петар Бајаловић. Позвали су изванредног сликара Стевана Алексића да спроведе овај рад у дело, на предлог Уроша Предића чији је иконостас најлепши у јужном Банату. Основу зидних орнамената чине мотиви моравске школе. Иконостас је улепшан мотивима преузетим из манастира Каленић и крушевачке цркве Лазарице.²⁹ Фреске Алексића прожима дух српске националне историје. Не заборавимо да је Преображенска црква прва црква у Срба у неовизантијском стилу. О раду славног сликара у Панчеву, Гига Стојин је записао: да док је Стеван радио у Панчеву, он је био мали дечак и стално му је куповао рум у оближњој трговини јер је тамо био најбољи рум под називом „Јамајка“ и како му је сликар говорио како је то најбољи рум прављен на истоименом острву (Записи старог Панчевца).³⁰

ПРЕОБРАЖЕНСА ЦРКВА У ЈУГОСЛАВИЈИ

²⁷ “Различитости”, *Панчевац*, 6.8.1870., 3.

²⁸ Никола Конески, „Учитељи и ученици „Главне Школе“ у Панчеву од 1853. до 1871. Године“, Гласник Музеја Баната, 19 (2017), 42

²⁹ Прилог 5

³⁰ Натпис на унутрашњем зиду у цркви

МЕЂУРАТНИ ПЕРИОД

Панчево је пре Првог светског рата било под влашћу Бечких царева. Сам град је освојен 9. новембра 1918. и припао је новонасталом краљевству. После Првог светског рата, Панчево није више под Аустроугарском влашћу. Сада је овај град у саставу Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца. Рат је оставио тешке последице на некадашњу јужну Угарску. Православци су имали сада много више слободе у држави која је претежно верско источно оријентисана. У току и после рата се дешава руска социјалистичка револуција, што је јако битно за околне државе. У тој револуцији крваво је угушена царска Русија, а сунце је синуло комунистима који су нову државу назвали „Совјетски Савез". После револуције нови вођа државе убијао је људе који су били на страни цара, па су неки Руси успели избећи у околне државе. У Југославији су они били добродошли. Такозвани „Белоградејци" су веома битни за црквени живот у Панчеву јер су доносили реликвије из своје домовине у околне цркве. У Панчеву је била позната реликвија Богородица „Курскаја" из града Курск. Она се данас налази у манасиру Тумане код Голупца.³¹

Панчевачка горњогрдска црква је живела угледним црквеним животом. Уживала је велико поштовање, што се огледало и у бројности на литургијама и на плану тога да је сада цела држава православна, тако да нема више угњетавања од стране други народа. Настављене су радње на унутрашњем делу цркве. Ту је доста помогла руска избегличка група која је донела већи број икона у Панчево. Постоје подаци где можемо уочити да се у овом периоду почела славити црквена слава. Народ и црквена општина организовали су окупљања забавног карактера каква су нам и данас позната и каква се и данас одржавају 19. августа у Горњем град.

СОЦИЈАЛИСТИЧКИ ПЕРИОД

Други светски рат се завршио. У Југославији су на власт дошли комунисти, идеологија која не пропагира веру у бога. Живот свих цркава на територији државе биће максимално занемарен и колико-толико угрожен. Поводом тога можемо да издвојимо усмена казивања људи који су остали истрајни и и даље су веровали упркос тешкој ситуацији. Крштења, венчања, литургије и сви остали верски обреди су се у почетку скривали од јавности, али се касније све већи и већи број људи враћао својим коренима, а и држава је попуштала по том питању. На почетку, када су комунисти дошли на власт, насилнички су отимали свештеницима поседе и угњетавали их. Цркве су претваране у образовне установе, а свештена лица била су „јахана попут коња". Црква се распадала, није имао ко да је обнови, нити су добијана икаква средства од све више анти-религиозне

³¹ Исто

државе. У једном тренутку свештеници нису више могли да издрже па нису ни служили литургију.³²

Ђаци у школама су били кажњавани убитачним казнама ако прекрше наредбу и оду или обаве неки верски ритуал. Ово нам потврђује и интервју са професорком географије, Биљаном Крстин. Како сазнајемо, она је била у основној школи када је све ово трајало и учитељица им је свима забранила да иду на коринђање³³. Биљана је упркос забрани отишла да се забави коринђајући. Када је учитељица ујутру упитала ко је био да коринђа, професоркини другари узвикнули су углас: „Биљана!“. Учитељица ју је отерала у ћошак учионице. Такође професорка нам сведочи да се једно време није славила црквена слава Светог преображења управо због политичке ситуације.³⁴

Сазнајемо да су деца крштавана упркос спољашњим факторима. Једноставно, како каже професорка Биљана, традиција тера људе да верују тако да их ништа не спречава да крсте своју децу и на њих пренесу традицију.

Литургије почињу редовно да се обављају седамдесетих година двадесетог века. Људе у ово доба ова црква асоцира на окупљања као што су крштења, венчања и црквена слава. У овом неком периоду црква се поставља на стазу којом путује и данас.³⁵

ПРЕОБРАЖЕНСКА ЦРКВА ДАНАС

Црква у двадесет и првом веку живи углед међу верницима који је редовно посећују. Најдраже је људима када се сретну на неком празнику после дуго времена. Велики број људи данас за ову цркву говори да личи на џамију због звоника који личи на минарет који џамије поседују. Црква поседује обимну библиотеку, конак, капелу за паљење свећа, чесму са иконом³⁶, помоћне објекте и саму цркву.³⁷

У скоријем периоду обновљен је звоник који се био стар и трошан, то јест била му је неопходна обнова. Република је заједно са градском управом издвојила 13.000 евра за овај грађевински подухват. На звонику се јавио квар у виду водоводних инсталација, те је вода ишла у зидове и рушила фасаду. Нова фасада је почела да отпада. Завод за заштиту споменика културе закључује да је проблем настао због недостатка средстава у првобитном подизању цркве.³⁸ Републички завод за заштиту споменика културе даје сагласност на елаборат; наиме, поставиће се опшивка балкона од бакарног лима на

³² Интервју са свештеником Велимиром Бирманацем, Панчево 23.3.2024.

³³ Верски обред код православца где се деца маскирају за време бадњака и обилазе куће и сакупљају слаткише

³⁴ Интервју са професорком Биљаном Крстин, Дивчибаре 6.2.2024.

³⁵ Исто

³⁶ Прилог 6

³⁷ Интервју са свештеником Велимиром Бирманцем, Панчево 23.3.2024.

³⁸ <https://013info.rs/pancevo/kultura/pancevo-zvonik-preobrazenske-rusi-fasadu-da-li-su-krivi-losi-radovi-od-pre-par-godina/>

препустима испод балкона звоника. Утврђено је и да је звоно јако старо и трошно и да се назире време када се више неће моћи користити. Нажалост, град је заједно са Заводом за заштиту споменика доста новца потрошио на звоник исте цркве. Временом ново звоно зазвониће свеже реновираним звоником.³⁹

Данас људи не посећују ову цркву само због своје религиозности или духовне моћи које црква поседује, већ и због прелепог иконостаса који обасјава унутрашњост цркве. Такође, долазе да виде и изванредно зидно сликарство Стевана Алексића. Црква сваког деветнаестог августа прославља са својим верницима, црквену славу Преображења Господњег. Људи се окупљају испред цркве где најчешће долазе људи са Горњег града, али има их доста и из осталих делова града као и из других вароши. У крипти цркве налазе се разни посластичари који нуде своје производе, а испред вековне капије цркве може се свако окушати у разноразним играма попут пуцања из пушке, или вожње рингишпилом. Људи се овде срећу после дуго времена и, као што сазнајемо, сусрет овде након много година буди успомене.⁴⁰

Свето-преображенска црква у Панчеву је културни споменик Републике Србије од изузетног значаја, и под заштитом је државе. Послужила је као пример за низ других цркаве. Њен неовизантијски стил градње био је само почетак струјања уметничко-политичке природе која су припремала, споро, али постепено и сигурно, уједињење Срба са обе стране Саве и Дунава. Данас у цркви раде три свештеника: Владимир Петковић, Велимир Бирманац и Жељко Младеновић и богослужења су редовна.⁴¹

ЗАКЉУЧАК

Без обзира на турбулентну историју града, црква је опстала као установа која окупља вернике у своје здање до данас. За опстанак цркве је пре свега заслужан верни народ који је остао непоколебљив и у најтежим ситуацијама. Када је цркви претило зло, они су остали уз њу и нису се предавали. Црква би вероватно сачекала коју деценију да се реализује пројекат изградње да није било њеног архитекте Светозара Ивачковића који је на конкурс изашао са фантастичним радом и мотивационим насловом. Такође, црква дугује велику захвалност свим добротворима, као и проти Василију Живковићу који је освештао храм. Урош Предић улепшао је ову грађевину још једним својим делом на иконостасу цркве као и Стеван Алексић на зиду. Црква је изграђена, после много оклевања, другом половином деветнаестог века. Пар година по завршетку радова, црква је освештана. Почето је са радовима на зиду и иконостасу, а исто је било завршено 1911. године. После рата долазе руски лојаисти „Белоградејци” који су донели реликвије које се и данас држе у цркви. Црква је уживала углед код државе и народа све до Другог светског рата, када на власт долазе комунисти који узнемиравају и угњетавају побожне грађане. Комунистичка

³⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=laKbqJODcGc> (30.3.2024)

⁴⁰ Интвју са свештеником Велимиром Бирманцем, 23.3.2024.

⁴¹ Натпис на стубу у унутрашњости цркве

држава као таква није пропагирала нити једну религију. Црква није била оштећивана физички, али оштећена је у броју верника јер су власти присиљавале народ да не буду религиозни. Остали су до дан данас само они који су били непоколебљиви и веровали да ће једног дана бити боље и у најтежим тренуцима. Тиранија се завршила, а данас ова изванредна светиња ужива углед својих верника. Црква мора много да ради и напредује да би постала комплетно духовно и световно сређена установа, али за сада је на добром путу. Пре свега требало би да добије на већем значају код градске управе као непокретно културно добро од изузетног значаја, а онда и да крену са комплетном рестаурацијом овог феномена византијске архитектуре. Значај цркве је тај што нуди народу помоћ у најтежим ситуацијама. У народу она оставља успомену на прошлост и претке који су се молили том истом богу и у тој истој се цркви венчавали, крштавали и окупљали, сабирали око ње када је било најтеже.

У раду смо се трудили да одгонетнемо на сва питања постављена на почетку када смо почели да пишемо овај истраживачки рад. Оставили смо простор за даља истраживања у двадесетом веку због недостатка извора и стручне литературе.

ИЗВОРИ

I Електронски извори

1. <https://www.srbijaplus.net/glogonj-crkva-svete-ane.htm> (24.11.2024.)
2. <https://www.youtube.com/watch?v=laKbqJODcGc> (30.3.2024)
3. <https://www.youtube.com/watch?v=laKbqJODcGc> (30.3.2024)

II Штампана

1. Панчевац (1870)

III Усмени извори

1. Интервју са игуманом Теодором, 24. 11. 2023
2. Интервју са Драганом Спасићем, 5. 12. 2023
3. Интервју са Зорицом Плавшић, 22. 11. 2023.
4. Интервју са свештеником Велимиром Бирманацем, Панчево 23. 3. 2024.
5. Интервју са професорком Биљаном Крстин, Дивчибаре 6. 2. 2024.

IV Неформални историски извори

1. Натпис на стубу у унутрашњости цркве

ЛИТЕРАТУРА

1. Срећко Милекер, *Историја града Панчева*, Штампарија и комисиона продаја „Напредак“, 1925.

2. Владимир Ћоровић, *Историја српског народа*, Београд, 1997.
3. Миховил Томандл, *Историја Панчева*, Историски архив Панчево, Панчево, 2003,
4. *Културно наслеђе музеја Баната: Европско наслеђе*, (ур. Marian Mihaila Claudia Anritoi i Ruxana Ghita), Timisoara, 2015.
5. Предић Урош, Енциклопедија Британика, (ур. Радивоје Микић, Гојко Тешић, Васа Павковић и Милета Аћимовић Ивков), 2005,
6. Борислава Крушка, Преображенска црква у Панчеву, Штампарија „Стојков“, Панчево, 2011,36
7. Никола Конески, „Учитељи и ученици „Главне Школе“ у Панчеву од 1853. до 1871. године“, Гласник Музеја Баната, 19 (2017), 4

ЗАХВАЛНОСТИ

Пре свега желим да се захвалим својој мајци. Она ми је дала много снаге и мотивације у најтежим тренуцима и, пре свега, подржала ме у ономе што волим.

Желим, такође да се захвалим својим менторима који су ми у изради рада давали савете. Без њих рад не би био потпун. Захвалићу се и свим свештницима у цркви који су препознали лепоту истраживања и помогли ми у изради рада, али и онима који ту ствар нису препознали јер су ми показали да не може све да иде по плану Али пре свега желим да се захвалим Велимиру Бирманцу, свештенику у цркви који ми је давао потребне информације. Захвалност дугујем и професорки Биљани Крстин што је одвојила време за истраживање и дала ми одговоре на постављена питања у интервјуу.

ПРИЛОЗИ

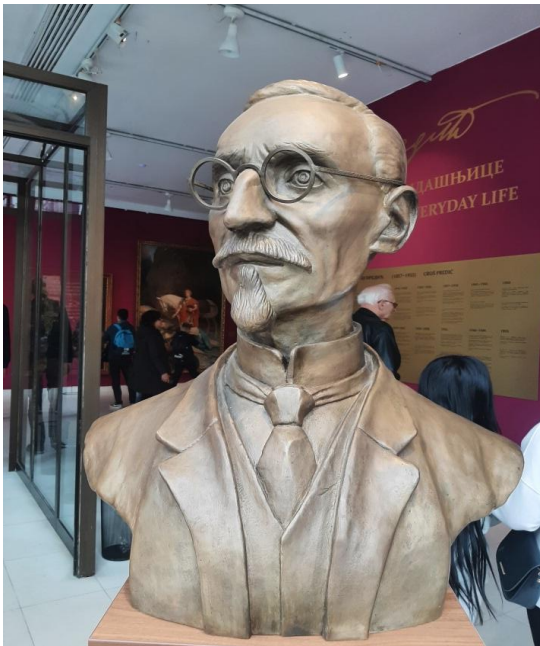

Прилог 1- Преображенска црква у Панчеву споља

Извор: Михајло Ставрић

Прилог 2- Слика „Спаљивање моштију Светог Саве на Врачару“ Стевана Алексића у наосу Преображенске цркве

Прилог 3- Биста Уроша Предића (Галерија Српске академије наука и уметности)

Извор: Михајло Ставрић (Прилози 3 и 2)

Прилог 4- Иконостас у Преображенској цркви који је насликао Урош Предић

Прилог 5- Чесма испред цркве

Извор: Михајло Ставрић